

Herman Koch. *Eindelijk oorlog*. Meulenhoff

Hoe zou de Nederlandse literatuur eruit hebben gezien zonder de tweede wereldoorlog? De vraag laat zich uiteraard niet beantwoorden, want de oorlog heeft een onuitwisbaar stempel op onze literatuur gedrukt en doet dat nog steeds. In weerwil van alle ellende valt aan de oorlog een dramatisch gewicht te ontlenen, dat ook in vreedstijd de onbetekenende alledaagsheid van het bestaan kan opladen, doordat het gewelddadige verleden voortdurend tussen de kieren van het heden doordringt. Hegel had kennelijk gelijk: gelukkige tijden leveren slechts 'lege bladzijden' op in het boek van de wereldgeschiedenis.

Op zo'n lege bladzijde bevindt zich de hoofdpersoon van *Eindelijk oorlog*, Herman Kochs tweede roman na *Red ons, Maria Montanelli* (1989). Veel geluk is deze hoofdpersoon (die net als de auteur Herman heet) alleen niet beschoren. De leegte grijpt hem eerder naar de keel. Bijna 27 jaar oud, maakt hij een crisis door die hem het verder leven bemoeilijkt. Ten prooi aan een onbestemd soort claustrofobie, lukt het hem niet zich nog ergens thuis te voelen. Uiteindelijk wil hij 'alleen nog maar van binnen naar buiten [...], en daarna weer terug naar binnen'. Een hoogst paradoxale situatie, waarvan vooralsnog onduidelijk blijft of het nu iets lichamelijks is dan wel iets geestelijks.

Dat hij het verlangen koestert schrijver te worden, verruimt het probleem van Kochs hoofdpersoon tot dat van de hele naoorlogse literatuur. Voor schrijvers is de oorlog, hoe dan ook, een uitkomst. En wie haar niet zelf heeft meegemaakt, kan desnoods een connectie met het oorlogsverleden verzinnen. Zo ook de hoofdpersoon van deze roman. Hij droomt ervan ooit een boek te schrijven, dat 'in de eerste plaats over de verschillende manieren van sterven [zou] moeten gaan', maar zijn grootste probleem blijkt te zijn waar hij het moet laten beginnen.

Telkens wordt het begin (dat tevens het begin is van zijn moeilijkheden) verder terug geschoven, totdat hij ten slotte uitkomt voor zijn geboorte, bij de tweede wereldoorlog. Daar ligt de bron van het fatale voorval, waaraan hij achteraf zijn persoonlijke inertie toeschrijft. Uit dit voorval meent hij bovendien te kunnen afleiden dat zijn kwaal iets lichamelijks is. Maar wat is een verklaring waard als je haar zelf hebt verzonnen? Want dat is evident het geval bij deze Herman, die als kind wel vaker de fantasie te hulp heeft geroepen om de historie van zijn ouders en grootouders wat aan te dikken.

Zijn oom Karl heeft alleen geposeerd voor een oorlogsmonument, ook al doet Herman het anders voorkomen. Van zijn grootvader bestaat wel een foto, waarop hij - tijdens de Boerenoorlog ditmaal - staat afgebeeld met een geweer op de schoot, maar uit niets blijkt dat hij er ooit een schot mee heeft gelost. Het meest dramatisch is nog het lot van grootvaders jongere broer. Tijdens dezelfde Boerenoorlog is hij tijdens een storm van een brug geblazen en daarna verdronken. Aanvankelijk vertelt Herman dat zijn oudoom 'door vijandelijk vuur was gesneuveld', maar later herkent hij juist in diens onheroïsche einde de ware 'tragiek', om zich vervolgens te realiseren 'dat de geschiedenis van de broer van mijn grootvader de ironische aanhalingstekens vormden in het grotere geheel dat wereldgeschiedenis heet'.

De ironie lijkt dus onontkooftbaar, ook in de wereldgeschiedenis. Dat maakt Hermans eigen pogingen om via zijn Arnhemse tante Mies voor zichzelf uit de oorlog een indrukwekkend drama te construeren tot een vorm van ironie in het kwadraat. Kochs hoofdpersoon speelt een spelletje, zowel met zichzelf als met zijn lezers, en op het eind weet iedereen nog even veel of weinig als aan het begin. Het enige verschil bestaat uit het boek dat desondanks is geschreven en waarin niet alleen de `verschillende manieren van sterven' een plaats hebben gekregen maar ook dat ongrijpbare begin.

Slechts in de fictie laat de afstand tussen nu en toen zich overbruggen, de leegte zich vullen met betekenis - maar niet heus. Je zou er een opnieuw zeer ironisch commentaar in kunnen lezen van de schrijver Herman Koch op al die collegae die hun boeken op dezelfde manier van het begeerde dramatische gewicht proberen te voorzien. Vandaar wellicht de nadrukkelijke, zij 't niet ongeestige onbenulligheid van de gebeurtenissen die Koch beschrijft: het wachten op een `ongeluk' wanneer de jonge Herman met zijn vader een ommetje maakt, de kleurloze levenswandel van tante Mies, het gehannes met haar tekkel die Herman vlak voor tante's dood mee naar huis heeft genomen.

In *Eindelijk oorlog* (een titel waar de ironie vanaf druïpt) gebeurt feitelijk niets dat de moeite van het vertellen waard is. Daar weet zelfs een verzonnen oorlogsfeit niets aan te verhelpen. Hermans geboorteplaats Arnhem, waar de beruchte slag heeft plaatsgevonden die in zijn fictie zo'n belangrijke rol speelt, is er in elk geval niet door veranderd. De werkelijke bron van Hermans kwaal lijkt dan ook daar te moeten worden gezocht. Net zoals de tekkel van zijn tante keert hij telkens terug naar deze gehate geboorteplaats waar geen `nieuwe dingen' gebeuren, al zou je dat natuurlijk evengoed een uitvlucht kunnen noemen.

Binnen en buiten, toen en nu, lichamelijk en geestelijk - uiteindelijk zijn dit de enige coördinaten waarover de hoofdpersoon beschikt en waartussen hij vermoedelijk tot in lengte van dagen heen en weer moet pendelen. In sobere, trage, soms zelfs slome zinnen (die aan Modiano herinneren zoals de zinnen in *Red ons*, *Maria Montanelli* aan Salinger) maakt Herman Koch duidelijk dat de leegte die aldus wordt gemarkeerd ongeneeslijk blijft. *Eindelijk oorlog* is, voor wie dat wil, te lezen als een subtiele parodie op alle naoorlogse oorlogsliteratuur, maar dezelfde subtiliteit maakt ook een volkomen serieuze, op zichzelf staande lectuur mogelijk.

Het aardige of verneukeratieve zit hierin, dat het resultaat in beide gevallen precies hetzelfde uitpakt.

(de *Volkskrant*, 12-4-1996)